

Inleiding

Een adequate nieuwsvoorziening

HANS BOTS EN SOPHIE LEVIE

Wanneer de Franse filosoof en journalist Pierre Bayle, in samenwerking met zijn Amsterdamse uitgever Henri Desbordes, in 1684 besluit het tijdschrift *Nouvelles de la République des Lettres* (1684-1687) te lanceren, is zijn eerste zorg om zijn epistolaire netwerk te intensiveren en uit te breiden. Voor een goede nieuwsvoorziening in de Republiek der Letteren, het geletterde Europa, was hij immers afhankelijk van een zo groot mogelijke toevoer van wetenschappelijk nieuws. Hij moest allereerst kunnen beschikken over een regelmatige ontvangst van belangrijke boeken die in het tijdschrift besproken konden worden, maar daarnaast had hij informanten nodig die hem vanaf de belangrijkste toenmalige intellectuele centra in Europa regelmatig op de hoogte konden stellen van de publicaties van interessante uitgaven en de resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Alleen dankzij een uitgebreid netwerk van correspondenten was Bayle in staat gedurende enkele jaren zijn *Nouvelles* op relevante en kritische wijze te redigeren. Zo groeide hij spoedig uit tot de eerste 'moderne' journalist die op kritische wijze de geletterde wereld door middel van een tijdschrift informeerde. Zijn voorbeeld werd dan ook vanaf het vroegste begin gevolgd.

Met alle verschillen die tijdschriften door de eeuwen heen kenmerken, is het interessant vast te stellen dat redacties, bewust of onbewust in navolging van Bayle, steeds weer de zorg hadden borg te staan voor een adequate informatie op het terrein van kunst en wetenschap, waarbij zij in de laatste twee eeuwen ook expliciet een opiniërende functie vervulden. Om die opdracht te kunnen vervullen, moesten zij zich weten te omringen met personen en instanties die in staat waren hen vanuit verschillende culturele centra te wijzen op allerlei literaire en culturele wetenswaardigheden. In deze bundel zal vooral de aandacht uitgaan naar de kringen of netwerken die zich sinds het einde van de zeventiende eeuw rond tijdschriften ontwikkeld hebben en naar de wijze waarop redacties van die tijdschriften hun nieuwsvoorziening hebben georganiseerd.

De keuze van de besproken tijdschriften: een diachrone benadering

De hier gekozen dertien tijdschriften strekken zich uit over een periode van ongeveer 250 jaar, dat wil zeggen vanaf het einde van de zeventiende eeuw tot halverwege de twintigste eeuw. Deze diachrone benadering is van belang om te kunnen

vaststellen of er sprake is van een ontwikkeling in de wijze waarop de verschillende redacties gedurende deze lange periode hun taak hebben uitgevoerd. Tegelijkertijd komt de keuze van deze dertien tijdschriften uit drie verschillende eeuwen ook voort uit de samenstelling van de groep auteurs die aan deze bundel een bijdrage leverden. Binnen het onderzoeksinstituut *Historische, Literaire en Culturele Studies* van de Nijmeegse letterenfaculteit heeft zich een dwarsverband geformeerd dat het voormalige Pierre Bayle Instituut in een nieuwe vorm wenst voort te zetten. Letterkundigen en historici maken er deel van uit. In tegenstelling tot het voormalige Pierre Bayle Instituut, dat zich uitsluitend richtte op de periode van de zeventiende en achttiende eeuw, gaat de aandacht van de onderzoekers nu evenzeer uit naar de negentiende en twintigste eeuw. De eerste zeven bijdragen in deze bundel zijn gewijd aan tijdschriften van het Ancien Régime, de laatste zes richten zich op een latere periode, twee op periodieken van de negentiende en vier op tijdschriften van de twintigste eeuw.

Verschillende typen tijdschriften, verschillende poëtische opvattingen

Het spreekt welhaast vanzelf dat tijdschriften sterk van karakter veranderen in de loop van de hier onderzochte periode. In de zeventiende en een groot deel van de achttiende eeuw is er nog sprake van echte geleerdentijdschriften. In die periode, zeker tot ca. 1760, omvat de letterkunde – beter kan hier het begrip ‘*belles lettres*’ worden gehanteerd –, nog het totale gamma van wetenschappen; het gaat dan evenzeer om theologie, rechten, wijsbegeerte en natuurwetenschappen, als om geneeskunde, filologie en wat tegenwoordig literatuur of belletrise wordt genoemd. Daarom wordt in deze vroege tijdschriften door de journalisten zoveel mogelijk een totaalbeeld van de wetenschapsbeoefening van hun tijd gepresenteerd. Maar al vanaf 1700 wordt een dergelijke opgave voor één enkele journalist in toenemende mate bemoeilijkt, omdat de wetenschap dan steeds meer gefragmenteerd raakt in verschillende disciplines. De ‘polyhistor’ die vanuit zijn humanistische vorming nog in belangrijke mate in staat was de ontwikkelingen binnen de wetenschap te volgen, volgens het model van de antieke auteurs, en die een onbedwingbare ambitie aan de dag legde alles in grote syntheses vast te leggen, verdwijnt langzaam maar zeker en maakt plaats voor de specialist, de geleerde die op een bepaald afgebakend terrein kennis van zaken heeft. Het typische geleerdentijdschrift, dat aanvankelijk een universeel karakter had, verandert in de tweede helft van de achttiende eeuw van aard en er ontstaan algemeen-culturele tijdschriften en tijdschriften voor een bijzonder aandachtsgebied.¹

Binnen deze eerste periode (ca. 1690-1760), die ook wel als de tijd van de Republiek der Letteren wordt aangeduid, vinden journalisten het meestal niet nodig

hun poëtische uitgangspunten uitgebreid te expliciteren, omdat deze eenvoudigweg voor een ieder vanzelfsprekend waren en steeds een universeel karakter droegen. Jacques Bernard, die in 1699 verantwoordelijk wordt voor de voortzetting van de in 1687 door Bayle gestaakte *Nouvelles de la République des Lettres* (1699-1710), laat in dit nieuwe tijdschrift wel uitdrukkelijk weten dat door hem geen fictioneel proza noch poëzie zal worden gepubliceerd, omdat zijn tijdschrift moet functioneren binnen het kader van de Republiek der Letteren en zich daarom uitsluitend op geleerd nieuws richt.

Heel anders wordt dat op het einde van de achttiende eeuw en in de negentiende en twintigste eeuw. Literatuur of het begrip 'belles lettres' krijgt dan zijn moderne betekenis en literaire tijdschriften richten zich geleidelijk meer op literatuur in enge zin, dat wil zeggen op literaire ontwikkelingen en het publiceren van literaire teksten en kunstkritiek. Daarnaast ontstaan er algemeen-culturele tijdschriften en bladen die deelgebieden van de cultuur gaan bestrijken. Al op het einde van de achttiende eeuw beperken redacties zich vaak tot een specifiek gebied van de cultuur. Zo kan er dan sprake zijn van een tijdschrift met een vooral politiek karakter, zoals de in deze bundel behandelde *Courier van Europa* (1783-1785), waarin vanuit een patriotische natuurrechtelijke opvatting de politieke ontwikkelingen binnen de Republiek en Europa op de voet werden gevolgd. In de *Schouwburg van in- en uitlandsche letter- en huishoudkunde* (1795-1806/1810) tracht de redactie de lezers voor te lichten over de eigen cultuur, met name over de kunst en de nieuwe opkomende wetenschap van de staatshuishoudkunde. In deze beide hier besproken tijdschriften is echt sprake van een nieuw concept, omdat de redactie zich meer en meer realiseert dat de lezer nog maar een beperkt terrein van de cultuur overziet en daarin geïnteresseerd is.

De verkaveling van de cultuur wordt ook zichtbaar in *De Spektator* (1843-1850), waarin de redactie zich aanvankelijk vooral toelegt op de bespreking van toneel en muziek, omdat andere tijdschriften die zich bewegen op het terrein van de letterkunde, met name *De Gids*, deze disciplines nagenoeg buiten beschouwing lieten. In de latere delen krijgen schilderkunst en poëzie meer aandacht; toneel komt dan nog sporadisch ter sprake: de redactie recenseert in deze latere jaren liever de literaire toneeltekst dan de uitvoeringen. In de hier behandelde jaren van het tijdschrift *Het tooneel* (1915-1925) wenst de redactie vooral aandacht te besteden aan het zogeheten 'kunsttoneel' dat zich kenmerkt door natuurlijk toneelspel, psychologische diepgang en een evenwichtige moraal. Literaire ontwikkelingen, nieuwe stromingen en literatuur uit het buitenland komen aan de orde in het Engelse tijdschrift *The New Review* (1889-1897), de Amerikaanse 'little magazines' *Broom* (1921-1924) en *Secession* (1922-1924), en in de hier behandelde jaren van het Nederlandse blad *De Gemeenschap* (1924-1929) en het Franse tijdschrift *La Nouvelle Revue Française* (1925-1930).

Ieder van die literaire tijdschriften kent zijn eigen accenten. *The New Review* laat

zich thans in de literatuurgeschiedenis vooral karakteriseren als een springplank voor jonge onbekende auteurs wier werk nadien meer dan eens beroemd is geworden. De redactie van de twee Amerikaanse 'little magazines' liet zich duidelijk inspireren door de spraakmakende literatuur in Frankrijk van de jaren twintig en wenste een brug te slaan tussen auteurs als Aragon, Breton en Apollinaire en jonge Amerikaanse schrijvers. De redactie van *De Gemeenschap* trachtte de enigszins gezapige en conformistische katholieke emancipatiecultuur nieuw leven in te blazen door het blad een internationale oriëntatie te geven, waarbij men zich voornamelijk op Frankrijk en Duitsland richtte. In de hier gepresenteerde bijdrage gaat de aandacht vooral uit naar Frankrijk, omdat men in de literaire poëtica van Jacques Maritain aanknopingspunten vond voor een cultuurbeschouwing die trouw was aan de traditie maar tevens nieuwe wegen insloeg en de kunst plaatste in een internationaal kader. Dankzij deze Franse oriëntatie kon *De Gemeenschap* haar cultuurprogramma herbronnen. De *Nouvelle Revue Française* is het meest toonaangevende Franse tijdschrift van het interbellum. Alle genres en stromingen uit die jaren worden besproken, maar vanaf het begin is de roman het genre dat de meeste aandacht krijgt. Het tijdschrift is internationaal georiënteerd, publiceert literaire kritiek, geeft ruimte aan auteurs uit verschillende generaties en ruimt plaats in voor het muziek- en toneellevens.

Netwerken in relatie tot tijdschriften: een korte beschrijving en karakterisering

Zoals hierboven reeds werd opgemerkt, is een goede informatievoorziening door de eeuwen heen voor de redacties van tijdschriften een eerste vereiste geweest voor een zinvolle journalistieke taakuitoefening. Redacteuren en uitgevers van tijdschriften hebben er dan ook alle belang bij het wetenschappelijke, culturele en literaire veld te (ver)kennen waarin hun bladen geschreven, gedrukt, verspreid en gelezen worden. Dat literaire veld wordt bevolkt door individuen (auteurs, medewerkers, uitgevers en boekhandelaren), maar evenzeer door groepen (lezers). Vanaf het begin staat het immers vast dat tijdschriften slechts geproduceerd kunnen worden in interactie met dit veld, dat wil zeggen met auteurs, geletterden, collega-uitgevers en lezers.² De omvang en de intensiteit van de uitwisselingen binnen het netwerk van de redactie en/of de uitgever met personen in het literaire veld zullen medebepalend zijn voor de inhoud van de tijdschriften. Daarnaast zijn er veelal binnen de netwerken rond een tijdschrift kringen of groepen te onderscheiden die in meer of mindere mate van invloed zijn geweest op de samenstelling van het periodiek.³ In veel gevallen tekenen zich enkele concentrische cirkels of kringen rond de redactie af, waarin personen gegroepeerd zijn die meer of minder hun stempel drukken op de inhoud van het blad, kringen of 'cercles' die elkaar ook gedeeltelijk kunnen overlappen. Te denken valt allereerst aan enkele naaste medewerkers, een redactieraad

of kernredactie die meestal de definitieve inhoud van het tijdschrift bepaalt, omringd door informanten, correspondenten, auteurs en uitgevers; deze laatste kring zal in omvang toenemen, naarmate de ambities van een redactie meer internationaal georiënteerd zijn. Binnen de kring van informanten treft men soms ook een 'intermediair' aan, een persoon wiens positie in het netwerk rond de redactie vanwege een groot intellectueel prestige en een uitgebreide kring aan relaties van uitzonderlijke waarde is. Tenslotte is er de kring van lezers die meestal minder scherp omschreven kan worden, omdat ze wisselt van samenstelling, maar wel vaak de koers van een blad mede bepaalt.

Zowel degene die een kring of netwerk van correspondenten en relaties nastreeft als ook de deelnemers aan een dergelijk netwerk hebben zich te houden aan bepaalde codes en conventies die afhankelijk van de tijd waarin de kring tot stand komt en de aard ervan sterk uiteen kunnen lopen. Deze conventies zijn gedeeltelijk te achterhalen door middel van bewaard gebleven correspondenties. Toch is in beginsel alles aan de vertrouwelijke brief onbepaald.⁴ In tegenstelling tot andere literaire genres bestaan er voor de brief geen strakke regels over de lengte, stijl of inhoud. Wel zal de mate waarin een correspondent afhankelijk is van zijn adressaat altijd sterk van invloed zijn op het taalgebruik en de toonzetting van de brief. Vanwege de talrijke uiteenlopende functies van een brief, kunnen er ook vele briefstijlen worden onderscheiden.⁵ Belangrijk is nog vast te stellen dat de vertrouwelijke brief eigenlijk altijd de vertrouwelijke conversatie van een persoonlijke ontmoeting vervangt en daarvan soms ook het allusieve karakter draagt, hoewel sommige al te delicate kwesties eerder in een gesprek onder vier ogen dan in een brief aan de orde zullen worden gesteld.

Ten tijde van de Republiek der Letteren, maar ook in de latere hier bestudeerde periode zal de briefschrijver/journalist degene tot wie hij zich richt moeten overtuigen van zijn eigen geletterdheid en intellectuele bagage, met het oog op een vruchtbare uitwisseling en in de wetenschap dat het 'do ut des'-beginsel een belangrijk uitgangspunt vormt bij iedere uitwisseling. Elke dienst vraagt steeds op korte of langere termijn om een wederdienst in de nieuwsuitwisseling. Reciprociteit is een essentieel kenmerk van ieder epistolair contact; deze kon zich uiten in een regelmatige wederkerige uitwisseling van nieuws, maar ook in het verlenen van specifieke diensten. Vaak zal bij het leggen van nieuwe contacten gebruik gemaakt worden van de recommandatie van een reeds bekende of bevriende relatie. In die gevallen legt de briefschrijver veel egards aan de dag en een onberispelijke stijl is dan natuurlijk geboden. In de negentiende en vooral in de twintigste eeuw, wanneer de belangrijkste drijfveer van de redactie niet meer louter nieuwsgaring of informatievoorziening is geworden, maar het verkrijgen van literaire teksten of kritische beschouwingen daarover, kunnen toon en stijl van het briefverkeer een

losser karakter aannemen, ofschoon het principe van dienst en wederdienst natuurlijk gehandhaafd blijft.

Ondanks de onbepaaldheid van het briefgenre namen de briefschrijvers soms bepaalde codes in acht. Een zekere autocensuur was immers meestal wel geboden, omdat een brief in het ongerede kon raken en niet bij de adressaat arriveerde. Bovendien circuleerde een brief vaak in de kring van de ontvanger. Rekening moest dus worden gehouden met nieuwsgierige buitenstaanders. In nogal wat brieven, zowel in de vroegmoderne als moderne periode, maken correspondenten daarom gebruik van vertrouwelijke codes of schuilnamen, om op die wijze de discretie volledig te waarborgen.

De reconstructie van de netwerken en hun functies

Hoewel uit de hier gepresenteerde bijdragen telkens duidelijk wordt dat de redactie van het bestudeerde tijdschrift schatplichtig was aan een kring van medewerkers en informanten, is het, bij gebrek aan archiefmateriaal, lang niet altijd even gemakkelijk gebleken deze netwerken of kringen ook feitelijk te reconstrueren. Dankzij de (gedeeltelijk) bewaard gebleven correspondentie van de redacteur of uitgever kon het netwerk van informanten voor enkele tijdschriften wat gemakkelijker zichtbaar worden gemaakt. Dat geldt voor de drie vroegst verschenen tijdschriften die hier gepresenteerd worden, evenals voor de negentiende-eeuwse *Spektator*, de Amerikaanse tijdschriften *Broom* en *Secession*, *The New Review*, *De Gemeenschap* en de *Nouvelle Revue Française*.

Duidelijk is dat de netwerken voor de tijdschriften die in de zeventiende en achttiende eeuw verschenen, breed konden worden opgezet, omdat de Republiek der Letteren zich niet liet begrenzen door geografische, politieke en godsdienstige scheidingslijnen. De vier eerst behandelde tijdschriften behoren tot de zogeheten 'journaux de Hollande', omdat deze Franstalige tijdschriften alle in de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën verschenen en de redacties en/of uitgevers vanwege hun herkomst vaak sterke banden onderhielden met de hugenootse diaspora. De redacties konden profiteren van hun connecties in deze kringen, waardoor zij niet alleen zonder veel moeite belangrijke correspondenten vonden in met name Frankrijk, Brandenburg en Engeland, maar tevens verzekerd waren van een groot aantal lezers in al die landen waarheen hugenoten na 1685 waren uitgeweken. Ook in het geval van het tijdschrift van Etienne Chauvin, dat eerst te Rotterdam en nadien in Berlijn wordt uitgegeven, is er sprake van een onmiskenbare continuïteit en samenhang in de samenstelling van het netwerk. Predikanten en geletterden van hugenootse signatuur blijven deel uitmaken van de kring van medewerkers rond dit tijdschrift. Zelfs wanneer de groep van boekhandelaren en uitgevers even-

als de kring van geleerden tijdens de Berlijnse periode nogal van samenstelling veranderen, dan blijft de aard van het netwerk grotendeels identiekt.

Wanneer Jacques Bernard in 1699 de *Nouvelles de la République des Lettres* voortzet, is zijn eerste zorg zich te voorzien van een goed correspondentienetwerk. Ook deze journalist slaagde er spoedig in om met enkele vooraanstaande geleerden in de belangrijkste Europese centra een regelmatige briefwisseling te onderhouden, niet in de laatste plaats dankzij goede relaties met het hugenootse milieu. Zo wist hij in Engeland de steun te verwerven van een belangrijke intermediair in de persoon van Pierre Desmaizeaux. In Frankrijk correspondeerde hij daarentegen ook regelmatig met de goed geïnformeerde augustijn le P. Léonard de Sainte-Catherine en met Claude Nicaise, die zelf in het middelpunt stond van een uitgebreid correspondentienetwerk met geleerden uit geheel Europa. Interessant is dat sporen van Bernards uitgebreide netwerk terug te vinden zijn in de rubriek *Extraits de diverses lettres* van het tijdschrift, waar hij in iedere aflevering zijn lezers een bloemlezing biedt van allerlei geletterd nieuws, aan de hand van korte fragmenten uit de door hem ontvangen brieven. Helaas worden de afzenders van deze per land gesorteerde brieffragmenten niet vermeld. Ook de lezers krijgen bij Bernard volop de gelegenheid van het nieuwe forum gebruik te maken. Brieven en verhandelingen konden naar de redacteur worden toegezonden die de teksten in beginsel dan opnam in het tijdschrift.

Het netwerk van Albert-Henri de Sallengre, redacteur van *Mémoires de Littérature* (1715-1717), is samengesteld uit de verschillende groepen waarin hij verkeerde. Met name de Haagse redactiekring rond het *Journal Littéraire* (1715-1723), zijn uitgever Henri Du Sauzet en de libertijnse vriendenkring uit deze stad zijn bepalend geweest voor de informatievoorziening van Sallengre voor de redactie van zijn tijdschriften.

De redactievoering van de *Bibliothèque Germanique* (1720-1741) krijgt een nieuwe impuls door de functie die Jean Henri Samuel Formey vervulde als secretaris van de Academie te Berlijn. Bij de kring van hugenoten voegt zich nu het academische milieu, de leden van de grote Europese Academies, met wie Formey in voortdurende relatie staat.⁶ Deze belangrijke uitbreiding van het netwerk was uiteraard van grote invloed op de inhoud van het tijdschrift.

Het tijdschrift *De Boekzaal der Geleerde Wereld* (1750-1816) is aanvankelijk dankzij de inspanningen van Pieter Rabus en zijn rechtstreekse opvolgers een echte ontmoetingsplaats geworden van een geheel eigen groep van geleerden en geletterden, die daar konden discussiëren over de laatste wetenschappelijke publicaties en de mening van hun geletterde tijdgenoten konden peilen over werk dat in voorbereiding was. Maar geleidelijk aan wordt het blad rond 1750 geaccapareerd door de doelgroep van predikanten en feitelijk gevuld door kerkelijke correspondenten uit hun omgeving. De uitgever, die zijn eigen kleine netwerk heeft van collega-uitge-

vers en auteurs, profiteert volop van het kerkelijke netwerk, dat op zijn beurt in belangrijke mate is aangewezen op de Boekzaal vanwege de informatie over de kerkelijke wereld. Pas in de jaren zestig manifesteert zich weer een redactie met eigen uitgangspunten, zodat het tijdschrift weer een cultuurmedium probeert te worden, waarbij zich ongetwijfeld een nieuwe kring om het blad heeft gevormd. De patriotse contacten die Willem van Irhoven van Dam kon inzetten bij de redactie van zijn *Courier van Europa*, waren afkomstig uit de eigen familiale kring, uit het academische milieu in de Republiek en de wijdvertakte kringen van kooplieden, bankiers en Amsterdamse stadsregenten.

Net zomin als het mogelijk is de precieze samenstelling van het netwerk van de Boekzaal en de *Courier van Europa* te kennen, blijven ook de belangrijkste contribuanten aan de *Schouwburg van in- en uitlandsche letter- en huishoudkunde* onbekend. Duidelijk is wel dat dit tijdschrift sterk bepaald is door het achttiende-eeuwse sociabiliteitsideaal en derhalve de medewerking heeft gekregen van leden van letterkundige gezelschappen en leeskringen die allen beseften dat verspreiding van kennis heilzaam was en vanuit dat ideaal opereerden. Desalniettemin kende het blad slechts een gering aantal lezers. Door de economische malaise van de tijd kon het niet in de schaduw staan van de grote lezerskringen die zich formeerden rond de tijdschriften in de eerste decennia van de achttiende eeuw. De correspondentie tussen Sam Jan van den Bergh en Jozef Alberdingk Thijm verschaft veel informatie over de kring van medewerkers rond de negentiende-eeuwse *Spektator*. Dankzij deze briefwisseling is het mogelijk verschillende vriendenkringen in Amsterdam en Den Haag op het spoor te komen die de koers van het tijdschrift mede hebben bepaald.

Dat netwerken ook voor het welslagen van tijdschriften uit de late negentiende en twintigste eeuw onverminderd van betekenis blijven, wordt duidelijk bij de bestudering van *The New Review*. In de eerste periode wist de redactie bijdragen te verzamelen van invloedrijke politieke figuren, maar omdat dit nog te weinig materiaal opleverde, schrok de redacteur er niet voor terug zijn persoonlijke politieke netwerk aan te boren en het tijdschrift door een 'little company' te laten overnemen. Onder hen bevond zich de jonge uitgever William Heinemann, die in de volgende jaren zijn stempel op het blad zou drukken, samen met William Ernest Henley. Deze laatste was een toonaangevende figuur in het Londense culturele leven in het midden van de jaren negentig van de negentiende eeuw. Toen het tijdschrift echter ook dan weer na korte tijd een kwijnend bestaan leidde, werd *The New Review* financieel overgenomen door enkele vooraanstaande Tories, die erin slaagden het tijdschrift weer vlot te trekken. Volgens een van hen, de politicus en schrijver George Wyndham, stond het uiteindelijke succes van een krachtig netwerk, met name dat van hemzelf, borg voor het voorlopige voortbestaan en betrekkelijke succes van dit tijdschrift.

In het geval van het tijdschrift *De Gemeenschap*, waarvan de redactie een internationale oriëntatie nastreefde, wordt bij de vorming van een netwerk gebruik gemaakt van een intermediair die als literair diplomaat de redactie van het Nederlandse tijdschrift in contact kon brengen met de groep Franse intellectuelen rond Jacques Maritain. Pieter van der Meer de Walcheren, die een brede Franse vriendenkring frequenteerde en de Parijse intellectuele ontmoetingsplaatsen regelmatig bezocht, was in dit opzicht de ideale bruggenbouwer tussen beide groepen. Dankzij deze bemiddelaar kreeg de redactie minstens de gelegenheid het tijdschrift op bescheiden wijze te internationaliseren en een twintigtal Franstalige teksten te publiceren van bekende auteurs, onder wie Jean Cocteau, Pierre Reverdy en Max Jacob.

Ongetwijfeld speelden naast de directe medewerkers van Malcolm Cowley bij de redactie van *Broom* en *Secession* diens netwerk, en met name zijn relaties met auteurs in Europa, een rol van grote betekenis voor deze beide 'little magazines', ook al slaagde de redacteur er wegens het conservatieve klimaat in Amerika niet in het artistieke leven van Parijs naar Manhattan over te plaatsen.

Een zelfde aandacht voor het onderhouden van een zorgvuldig samengestelde kring van correspondenten valt te bespeuren bij Jean Paulhan, hoofdredacteur van de *Nouvelle Revue Française*. Als beginnend redacteur slaagt Paulhan, die een verwoed brievenschrijver was, erin om via een kring van enkele sleutelfiguren uit de Parijse literaire wereld zijn netwerk geleidelijk uit te bouwen en het tijdschrift tot het meest gezaghebbende literaire periodiek van Frankrijk te maken. Zo bestaat zijn netwerk al spoedig uit auteurs die hij uitnodigt hun teksten in de NRF te publiceren, maar ook uit vele vertegenwoordigers uit de wereld van het boek en het culturele leven van deze jaren. Paulhan werd weliswaar hoofdredacteur, maar hij bepaalde niet alleen hoe ieder nummer van het blad gevuld zou worden. Ook de vele contacten die hij via de uitgeverij Gallimard wist te onderhouden, vormen voor Paulhan een klankbord bij de redactievoering. Aangezien reeds dertig delen correspondentie van Paulhan verschenen zijn en nog vele banden wachten op publicatie, werd in de hier gepresenteerde bijdrage over de NRF slechts aan de hand van een steekproef met twee correspondenten nagegaan hoe de redacteur te werk ging om teksten te verzamelen voor zijn NRF.

Van een totaal ander netwerk is sprake bij het tijdschrift *Het tooneel*. Hier was het netwerk feitelijk al gegeven voordat het tijdschrift het licht zag. Afgezien van de redactie en haar medewerkers, het hoofdbestuur en de regionale besturen van het Nederlandsch Tooneelverbond, was dit tijdschrift vooral een verenigingstijdschrift voor alle leden die het toneel een goed hart toedroegen. Door regelmatige toezending van het blad hoopten het bestuur van het verbond en de redactie het ledental uit te breiden en hun onderlinge band te verstevigen. In welke mate de redactie rechtstreeks voeling heeft onderhouden met de kring van leden/lezers, kon niet

worden vastgesteld, maar zeker is wel dat het tijdschrift, in tegenstelling tot de andere hier besproken periodieken, in dienst heeft gestaan van het netwerk, dat wil zeggen de leden van de Toneelbond.

De diachrone lijn nader beschouwd

De analyse van deze dertien tijdschriften maakt duidelijk dat een goed georganiseerde materiaalvoorziening en een uitgebreid netwerk van informanten en medewerkers waarop de redacties een beroep konden doen, door de eeuwen heen noodzakelijke voorwaarden waren voor het welslagen van een tijdschrift. Dit gold zeker voor de vroege periode met geleerdentijdschriften die het volledige terrein van de cultuur en de wetenschap bestreken. Bovendien kwamen er in die beginperiode ook regelmatig eenmansredacties voor, die in nog sterkere mate moesten steunen op de medewerking van een kring van geletterden om het tijdschrift heen. In de latere periode komt het nauwelijks meer voor dat de redactie door één persoon wordt gevoerd; meestal is er een redactieraad waarvan de leden de verantwoordelijkheid voor de inhoud van een tijdschrift delen, zodat inhoudelijke diversiteit gewaarborgd is.

Tijdschriften hebben altijd het draagvlak nodig gehad van de lezers of, in latere periodes de vaste afnemers, abonnees geheten. Door een voldoende aantal lezers en/of abonnees kon de uitgever de onderneming financieel rendabel houden, maar daarvoor was tevens nodig dat de redactionele intenties goed afgestemd waren op het lezerspubliek. De lezers vormen dan ook steeds een belangrijke groep in het totale netwerk van de redactie van een tijdschrift. Dat deze groepen lezers in de loop van de achttiende eeuw gaan differentiëren, is inherent aan de ontwikkeling van de wetenschappen en de cultuur. Het geleerde publiek wordt geleidelijk aan vervangen door een groep breed of meer specifiek geïnteresseerde lezers. Afhankelijk van de inhoud en doelstellingen van een tijdschrift blijken de redacties zich te omringen met medewerkers en informanten in binnen- en buitenland. Voor de tijdschriften die functioneerden in de Republiek der Letteren, betrof het altijd uitgebreide internationale verbanden waarin geletterden uit geheel Europa participeerden; voor tijdschriften met een beperkter of meer specifiek blikveld kon uiteraard worden volstaan met een kleinere groep contribuanten. De redacties van moderne letterkundige tijdschriften, zeker de bladen die zich presenteerden als woordvoerders van het gehele literaire leven en niet slechts van één stroming, zochten juist naar een zo breed mogelijke internationale kring van medewerkers en lezers. In alle gevallen bepaalde het netwerk van een redactie in sterke mate het gezicht van een tijdschrift.

Noten

- 1 Cf. G.J. Johannes, *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830*, Den Haag 1995, p. 4-8.
- 2 Cf. Edwin van Meerkerk, 'Dyades, lijnendragers en netwerken. Een model voor bestudering van de productie, distributie en consumptie van het gedrukte woord in de achttiende eeuw', in *De Achttiende Eeuw* 35 (2003), p. 166-168.
- 3 Voor een sociologische netwerkanalyse verwijzen we hier naar John Scott, *Social Network Analysis. A Handbook*, Thousand Oaks en New Delhi 2000.
- 4 Het gaat in het hier bestudeerde materiaal dus expliciet niet over 'open' brieven, zoals politieke manifestachtige brieven, pauselijke brieven, of wetenschappelijke tractaatbrieven.
- 5 Cf. P.G. Hofstijzer e.a. (red.), *Papieren Betrekkingen. Zevenentwintig brieven uit de vroegmoderne tijd*, Nijmegen 2005, p. 11-12.
- 6 Zie voor de correspondentie van Formey, Jens Haeseler (ed.), *La correspondance de Jean Henri Samuel Formey (1711-1797). Inventaire alphabétique*, Parijs 2003.